

1. ПМА (полевые материалы автора). 2021 № 5. Муйнакский район. Шагырлы. Тлеумбетова А., 1953 г.р. каракалпачка.
2. ПМА. 2021 № 8. Муйнакский район. Порлытау. Яхыбеков Б. 1946 г.р. каракалпак.
3. ПМА. 2021 № 6. Муйнакский район. Шеге. Женалиева Т. 1940 г.р. каракалпачка.
4. ПМА. 2021 № 2. Муйнакский район. Жалгыз терек. Кобланов Ж. 1963 г.р. Казах.
5. Курбаниязов А.Қ. Қарақалпақстанның социаллық-экономикалық жағдайы хэм Арал апатшылығы / Қарақалпақстан ХІХ әсирдин екинши ярымынан ХХІ әсирге шекем. Нөкис: Қарақалпақстан, 2003. С. 326-342.
6. Камалов С. Социально-экономическое положение Каракалпакстана и Аральская катастрофа (1917-1990 гг.). Вестник ККО АН РУз, 1999, №6. С. 3-7.
7. Курбанова З. И. Традиционные верования и представления каракалпаков, связанные с одеждой и украшениями //Вестник антропологии. – 2016. – №. 3. – С. 64-73.
8. Курбанова З. И. Женское паломничество к святым местам (по материалам Нукусского и Ходжейлийского районов) //Вестник Каракалпакского отделения Академии Наук Республики Узбекистан. – 2010. – №. 3. – С. 30.
9. Kurbanova Z. I. Karakalpak Family Ritualism: The Bes Kiyim Custom in the Transformation of Traditional Culture //Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia. – 2020. – Т. 48. – №. 3. – С. 124-133.
10. Курбанова З. И. Традиционный мужской костюм каракалпаков (конец ХІХ-конец ХХ вв.) //Проблемы востоковедения. – 2016. – №. 2 (72). – С. 48-52.

ЎЗБЕКИСТОНДА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ВА МИЛЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАР МАСАЛАЛАРИ

Маллаева Эътиборхон Махрамовна
сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университетининг Жиззах филиали
“Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти

***Аннотация:** Данная статья посвящена изучению религиозная толерантность и межнациональные отношения в полиэтнических государствах.*

***Ключевые слово:** Религия, толерантность, конфессия, многонациональность, межнациональные отношение, межнациональные конфликты, межнациональные согласие.*

Бугунги кундаги муҳим вазифа мамлакатимизда миллатлараро тотувлик ғоясининг доимий устувор бўлишини таъминлаш билан боғлиқ. Бунда инсонпарвар, адолатли, ҳуқуқий жамият қуришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган мамлакатимиз аҳолиси онгида ҳар бир миллатнинг ўз миллий маданияти борлигини, ҳар бир этнос, этник гуруҳ дунёда ягона эканини, уларга нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлиш, зинҳор бирини бошқасидан устун қўйиш мумкин эмаслигини назардан қочирмаслик ниҳоятда муҳим ҳисобланади. Дин тўғрисида гап кетганда диний ва дунёвий қарашларни уйғунлаштираётган “бағрикенглик” каби универсал тушунча, унинг муаммога оид масалалари ҳақида фикр-мулоҳаза юритиш мақсадга мувофиқдир. БМТнинг ЮНЕСКО ташкилоти томонидан 1995 йили қабул қилинган “Бағрикенглик тамойиллари декларацияси”да бағрикенглик тушунчасига қўйидагича таърифлар берилган ва унинг моҳияти ёритилган: Бағрикенглик - бизнинг дунёдаги турли маданиятларнинг, ўзини ифодалаш ва алоҳидалигини намоён қилишнинг хилма-хил усуллари хурмат қилиш, қабул қилиш ҳамда тўғри тушунишни англатади. Бағрикенглик билим, самимият, очик мулоқот, ҳур фикр, виждон ва эътиқод вужудга келтиради. Бағрикенглик- у бурчгина

эмас, балки, сиёсий ва ҳуқуқий эҳтиёж ҳамдир. Бағрикенглик тинчликка эришишни таъминловчи ва уруш маданиятсизлигидан тинчлик маданиятига элтувчи кучдир. Бағрикенглик–инсон ҳуқуқларини қарор топтириш, плюрализм (шу жумладан, этномаданий плюрализм), демократия ва ҳуқуқнинг тантанасига кўмаклашиш мажбурияти ҳамдир. Бағрикенглик ақидабозликдан, ҳақиқатни мутлақлаштиришдан воз кечишни англатувчи ва инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда ўрнатилган қоидаларни тасдиқловчи тушунчадир.

Бағрикенглик шуни англатадики, ҳар ким ўз эътиқодига амал қилишда эркиндир ва ҳар ким бу ҳуқуққа бошқалар ҳам эга эканини тан олмоғи лозим. У шуни англатадики, одамлар ташқи кўриниши, қиёфаси, ўзини тутиши, нутқи, хулқи ва қадриятлари жиҳатидан фарқланади, улар дунёда яшашга ва ўзларининг ана шу индивидуаллигини сақлаб қолишга ҳақлидирлар. У яна шуни англатадики, бир кишининг қарашлари бошқаларга мажбуран сингдирилиши мумкин эмас[1]. Диний бағрикенгликнинг миллатлараро муносабатларга таъсири қуйидагиларда намоён бўлади:

Биринчидан, дин ва диний қадриятлар Ўзбекистонда шаклланаётган этносиёсий парадигмага қарши чиқмайди, балки ривожланишини таъминлашга ўз восита ва усуллари билан ёрдам беради. Этносиёсий парадигманинг стратегик мақсади жамиятнинг барча аъзолари, шу жумладан динга эътиқод қилувчилар, конфессиялар, диний ташкилот аъзоларига ҳам дахлдордир.

Иккинчидан, Ўзбекистон дунёвий демократик, ҳуқуқий давлат, унда дин давлатдан ажратилган, дин давлат ишларига аралашмаганидек, давлат ҳам диний идоралар, ташкилотлар ички ишларига аралашмайди. Бироқ бу дин ва диний идоралар, эътиқод қилувчилар истаган ишини қилиши, давлат ва жамият ҳаётига индиферент муносабатда бўлиши мумкин, деган фикрга олиб келмаслиги зарур. Диндорлар қандай ижтимоий-ахлоқий ва сиёсий-ҳуқуқий қадриятларга таянишига давлат, жамият бефарқ қарай олмайди.

Учинчидан, халқлар, миллатлар инок яшаганида, стратегик мақсадни ўзининг ҳаётий мақсади сифатида қабул қилганида ижтимоий тараққиётни таъминлаш мумкин.

Тўртинчидан, полиэтник давлатларда этномаданий плюрализм ва политеизм табиий ҳол ҳисобланади. Этномаданий плюрализм билан политеизмни муросада ушлаб туриш, уларни ижтимоий тараққиёт манфаатларига хизмат қилишини таъминлаш этносиёсий парадигма зиммасидаги мураккаб вазифалардан биридир.

Бешинчидан, диний бағрикенглик деструктив гуруҳларга, фундаментализм ва терроризмга хушомад, ён босиш эмас, у мудом хатти-ҳаракатлар ва ғоявий қарашларни ижобий ёки салбий характерга эга эканини ажрата оладиган воқеликдир. Инсоннинг “ижтимоий мавжудот” эканлиги унинг хатти-ҳаракатлари ва ғоявий қарашларига маълум бир талаблар, хатто чекланишлар қўяди. Бу ижтимоий талаблар ва чекланишлар ҳуқуқий нормалар ҳамда маънавий-ахлоқий императивлар орқали белгиланади.

Олтинчидан, миллатлараро муносабатларда динга, диний қадриятларга таяниш виждон эркинлиги орқали таъминланади. Қайси динга эътиқод қилиш, қандай диний қадриятларни эъзозлаш, тарғиб этиш ва қўллаб-қувватлаш шахснинг конституцион ҳуқуқидир. Аммо дин ва диний ташкилотларнинг миллатлараро муносабатларга бевосита аралашishi, уларни у ёки бу шаклда уюштириш, бир миллатни иккинчисига қарши қўйishi мумкин эмас. Миллий-этник дин ёки диний ташкилот бўлиши давлатнинг полиэтник ва политеистик хусусиятига зиддир.

Еттинчидан, миллатлараро муносабатларда дин ва диний ташкилотлар тўплаган тарихий-маданий, ижтимоий-ахлоқий тажрибалардан фойдаланиш ҳар икки томон, айниқса ижтимоий тараққиёт учун, конструктив аҳамиятга эга. Лекин этносиёсий парадигма динда консерватив ва догматик унсурлар ҳам борлигини, улардан деструктив кучлар фойдаланишга интилаётганини унутиши мумкин эмас. Диний фундаментализм ва терроризм кенг тарқалаётгани боис, давлатлараро, миллатлараро муносабатларда бири-бирига шубҳа билан қараш, тўла ишонмаслик реал воқеликка айланган.

Ўзбекистонда политеизм қарор топган, аҳолининг 95 фоиздан ортиғи ислом динига, қолганлари бошқа динларга эътиқод қилади. Бизнинг мамлакатимиз азал-азалдан қадимий динлар ривож топган макон сифатида дунё цивилизацияси тарихида алоҳида мавқега эга. Ҳақиқатан ҳам, минтақамизда ғоят хилма-хил динлар, маданиятлар ва турмуш тарзлари туташган ва турли халқларнинг тинч-тотув яшашини таъминлаган марказ бўлиб келган. Жаҳон динларини демократияни қўллаб-қувватлайдиган, унга зид ёки бетараф бўлган категорияларга ажратиш мумкин эмас. Масалан, христианлик подшоҳлик ҳуқуқларини ҳам, республикачиларнинг тенгликка бўлган интилишларини ҳам қўллаб-қувватлаган. Баъзи гуруҳлар эса авторитар тузумларни қўллаб-қувватлаган бўлсалар, бошқалари демократияни ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилганлар. Демак, дин-мураккаб ижтимоий воқелик сифатида ўзида ранг-баранг, гоҳо тараққиётга зид оқимларга эга бўлиши мумкин. Диндаги позитив, тараққиётга, инсон маънавиятига хизмат қилувчи жиҳатлардан фойдаланиш, диний бағрикенгликни шакллантириш ўта долзарб вазифалардан биридир. Диний бағрикенглик этник низолар, фуқаролар уруши ва мутаассибликдан, аччиқ тарихий тажрибадан келиб чиққан ғоядир. Диний бағрикенглик ўз эътиқоди ва динидан воз кечиш керак, деган маънони билдирмайди, балки, у инсонларнинг кадр-қимматини, виждон эркинлиги ва мустақил фикр юритишини ҳурмат қилишни аңлатади.

Республикамизда истиқомат қилувчи турли дин вакиллари ўртасида инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари устуворлигига асосланган тенг ҳуқуқлиликнинг мавжудлиги ва конфессиялараро ҳамкорликнинг яхши йўлга қўйилганлиги мамлакатимизда ижтимоий барқарорликка замин яратмоқда. Конституциямизнинг 31-моддасида виждон эркинлиги белгилаб қўйилган. Унда дунёвий давлатнинг динга бўлган муносабатини ифодалайдиган асосий тамойиллари ўз ифодасини топган.

Мустақиллик йилларида диний ташкилотларнинг сони ортиб борган. Агар 1990 йилда Республикада 95 та диний ташкилот фаолият кўрсатган бўлса, 2015 йилга келиб, уларнинг сони 2200 тадан ошган. Истиқлол йилларида диний ўқув юртлари тизими ҳам ривожланди. Масалан, мустақилликкача бор-йўғи 2 та исломий диний ўқув юрти ишлаган бўлса, бугун уларнинг сони 11 тага етди. Илк марта диний ўқув юртлари талабаларига ҳам стипендия жорий этилди. Истиқлол йилларида имомларнинг диний маълумот даражаси ҳам сезиларли оширилишига эришилди. 1997 йилда уларнинг бор-йўғи 4,2 фоизи олий ва ўрта махсус диний маълумотга эга бўлган бўлса, 2005 йилда бу кўрсаткич 84,5 фоизга, бугунги кунда у қарийб юз фоизга етган.¹ Ҳозир юртимизда 30 дан ортиқ православ храмлари фаолият кўрсатмоқда. Тошкентдаги Александро-Невский, Свято-Владимирский, Свято-Успенский, Фарғонадаги Свято-Сергеевский, Олмалиқдаги Свято-Успенский ва бошқа храмлар миллатлараро муносабатларни барқарорлаштириш, бошқа миллат вакилларига ҳурмат ва эҳтиром ғоясини сингдиришга хизмат қилмоқда. Шу нарса диққатга сазоворки, черковлар барпо этишда турли миллат ва элат вакиллари ҳам иштирок этадилар. Масалан, Термизда православ храмни барпо этишда маҳаллий аҳоли ҳам қатнашган[2]. Республикамизда энг кўп конфессияли ҳудуд Тошкент шаҳри ва Тошкент вилояти ҳисобланади. Улардан кейинги ўринда Сирдарё, Фарғона, Самарқанд, Навоий вилоятлари туради. Миллионлаб одамларнинг онги, қалби ва руҳиятига таъсир ўтказа оладиган диннинг жамият ҳаётидаги ролига тўғри баҳо бера олмаслик диний кадриятларни тараққиёт ва дунёвийлик билан уйғунлаштирмаслик салбий оқибатларни келтириб чиқариши мумкин. Ўзбекистондаги диний бағрикенглик шарқона кадриятларга, шарқона цивилизациянинг ҳаётбахш кучига, улардаги позитив тажрибаларга асосланмоқда. Бизнинг кўпгина кадриятларимиз тарихан ислом ва ундаги гуманистик анъаналар билан боғлиқдир. Бизнинг фикримизча, исломдаги янги этносиёсий парадигмани ва мамлакатимиздаги тотувлик, биродарлик ва бағрикенгликни қўллаб-қувватлашга ёрдам берадиган кадриятларни, ижтимоий-ахлоқий ғояларни янада кенг ўрганиш, тарғиб этиш лозим. Конфессиялараро муносабатларнинг бағрикенглик асосларига қурилиши жамиятдаги умумий маънавий муҳитга, қолаверса, ижтимоий-сиёсий барқарорликка таъсир кўрсатади. Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти

Ислом Каримов таъкидлаганидек: “Бизнинг мустақил, хур, кўпмиллатли мамлакатимизда ислом дини билан баробар православие, иудаизм, католицизм сингари ўндан ортиқ бошқа конфессиялар мутлақо эркин фаолият кўрсатмоқда. Қайси дин ёки мазҳабга мансублигидан қатъий назар, бу конфессияларнинг вакиллари биз билан елкама-елка туриб, Ўзбекистон халқларининг фаровонлиги ва равнақи учун астойдил меҳнат қилаётганликлари бизни мамнун этади”[3]. Диний бағрикенглик умуминсоний кадриятларга асослангани, миллатлараро муносабатларни мустаҳкамлашга қаратилгани туфайли жамиятда ижтимоий барқарорликни таъминлайди. Республикамиздаги янги этносиёсий парадигма барча динларни, конфессияларни демократик тараққиёт мақсадларига хизмат қилишга йўналтирмоқда. Натижада, Ўзбекистон Республикасининг стратегик мақсади - демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти куриш, юксак маънавиятли янги авлодни шакллантириш динларнинг, конфессияларнинг ҳам умумий мақсадига айланган. Дин инсон руҳини бадхаёл, ўй-ниятлардан халос қилиш, қалбини поклаш орқали ижтимоий-маънавий тараққиётни жадаллаштиради. Айнан шунинг учун ҳам диндаги мазкур позитив жиҳатларга таяниш, улардан миллатлараро муносабатларни ривожлантиришда фойдаланиш муҳим ижтимоий аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Юнеско халқаро меъёрий ҳужжатлари. Конвенциялар, битимлар, протоколлар, тавсияномалар, декларациялар. (Тўплам) “Бағрикенглик тамойиллари декларацияси”.- Тошкент: “Адолат”, 2004. - 91-92 б.
2. Ҳусниддинов бағрикенглик ва жамият тараққиёти. – Тошкент: “Академия”, 2005. – 116-17 б;
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қошидаги диний ишлар кўмитасининг жорий архиви. 1991 – 2015 йилларидаги ҳисоботидан.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. – Тошкент: Ўзбекистон, 1995. – Б.175.
5. Бобоҳаджаев М. Республика Узбекистан: Очерки межнациональных и межконфессиональных отношений, внешнеэкономических связей. – Тошкент: “Шарк”, 1996. – С. 35.

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MUASSASALARIDA EKOLOGIK TA’LIM VA TARBIYANI RIVOJLANTIRISH

Mamarajabov Saydmurot Norqobilovich

Termiz muhandislik – texnologiya instituti katta o‘qituvchisi

Musayeva Mehriniso Hamro qizi

Termiz muhandislik – texnologiya instituti talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’lim va tarbiyani rivojlantirish uchun hukumatimiz tomonidan olib borilayotgan amaliy ishlar atroflicha yoritilgan. Jumladan, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ekologik ta’lim va tarbiyani mustahkamlash katta ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *Ekologik ta’lim, ta’lim dasturlari, konsepsiya, ekologik targ‘ibot.*

Tabiatni muhofaza qilish, tabiatdan oqilona foydalanish va ekologik sharoitlarni yaxshilashda ekologik ta’lim va tarbiya muhim rol o‘ynaydi. Ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganligi inobatga olinib, so‘nggi yillarda muhim ustuvor vazifalar bilan bir qatorda atrof muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta’lim-tarbiya, ekologik ma’rifat masalalariga alohida e’tibor berilmoqda.